

Screening kolorektálního karcinomu a dalších nádorových onemocnění: role datového zázemí pro plánování a hodnocení

*MUDr. Petra Řiháčková, MBA, RNDr. Ondřej Májek, Ph. D.
Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR*

(přednáška – Symposium LPR Praha – leden 2018)

Národní onkologický registr ČR (dále jen NOR) vznikl za účelem registrace nádorových onemocnění a periodického sledování jejich dalšího vývoje, tj. shromažďování dat, jejich verifikace, ukládání, ochrany a zpracování. NOR poskytuje souhrnné informace pro statistické přehledy jak na národní, tak i mezinárodní úrovni, dále pro epidemiologické studie a zdravotnický výzkum. Evidence zhoubných nádorových onemocnění byla u nás zavedena již v roce 1951. Samotný NOR byl ustanoven v roce 1976. Sběr dat je povinný dle zákona o zdravotních službách, a zároveň naprosto nezbytný pro plánování potřeby onkologické péče a hodnocení její kvality a efektivity.

Údaje NOR slouží také k podpoře včasné diagnostiky a léčby novotvarů a přednádorových stavů, ke sledování trendů jejich výskytu, příčinných faktorů a společenských důsledků. NOR je členem IACR (Mezinárodní asociace onkologických registrů), spolupracuje s ENCR (Evropskou sítí onkologických registrů) a udržuje kontakt s registry v zahraničí. NOR je nedílnou součástí komplexní onkologické péče v ČR.

Kolorektální karcinom je jednou z nejčastějších onkologických diagnóz ve všech vyspělých státech a jeho incidence setrvale narůstá. ČR navíc obsazuje přední místa v mezinárodním srovnání. Podle nejnovějších dat GLOBOCAN z roku 2012 stojí česká populace mužů v evropském přehledu na 3. místě za Slovenskem a Maďarskem, u žen obsazujeme 10. nejvyšší pozici v Evropě. V ČR je kolorektální karcinom u obou pohlaví třetím nejčastějším nádorem. V roce 2015 bylo v ČR nově diagnostikováno 7872 nemocných s kolorektálním karcinomem, 3475 osob zemřelo v souvislosti s touto chorobou. K prosinci 2015 žilo v ČR celkem 56 287 osob se zhoubným nádorem tlustého střeva. Díky dostupnosti lékařské péče a moderní léčbě se přežití pacientů postupně zlepšuje, a to zejména u nemocných zachycených v časných stádiích. Zásadní úlohu v tom, že na rakovinu tlustého střeva a konečníku umírá o čtvrtinu méně Čechů než před 10 lety, však hrají také preventivní opatření, a to zejména screening kolorektálního karcinomu.

V roce 2014 bylo zahájeno adresné zvaní občanů k preventivnímu vyšetření do programů screeningu karcinomu kolorekta, prsu a děložního hrdla za účelem celkového zvýšení návštěvnosti těchto programů a snížení počtu těchto nádorů diagnostikovaných v pozdních stádiích. Značné procento zjištěných karcinomů se totiž stále nachází v pokročilém stádiu, kdy jsou vyhlídky pacientů na úplné vyléčení výrazně nižší.

Kolorektální screening je založen na pravidelných testech okultního krvácení do stolice (TOKS) nebo na primární screeningové kolonoskopii. Zjednodušeně se dá říct, že lidé ve věku 50 – 54 let by si měli jednou ročně udělat TOKS, který je běžně k dostání u praktických lékařů či gynekologů, a jeho provedení je zcela nenáročné. Lidé starší 55 let mohou buď pokračovat v pravidelných testech okultního krvácení do stolice jednou za 2 roky, nebo se mohou rozhodnout pro primární screeningovou kolonoskopii, kterou postačí provést jednou za 10 let. Tato obecná doporučení platí pro asymptomatické jedince, tedy osoby, které nepociťují žádné příznaky.

K dosažení ještě vyšší efektivity screeningových programů a významnějšího dopadu na zdraví české populace je nezbytným krokem zajištění odpovídajícího systému řízení screeningových programů, zvýšení informovanosti občanů, zajištění kvality, bezpečnosti a inovací těchto projektů. Za tímto účelem vzniká v rámci Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR Národní koordinační centrum prevence vážných onemocnění (NKC, viz také webový portál <http://nkc.uzis.cz/>), a to na základě akčního plánu, který byl schválen vládou ČR v létě 2015. NKC úzce spolupracuje nejen s Ministerstvem zdravotnictví ČR, ale i se zdravotními pojišťovnami či odbornými společnostmi. V současné době NKC připravuje ve spolupráci s lékařskými společnostmi nové pilotní projekty časného záchytu vážných onemocnění a jejich postupnou iniciaci. Lze uvést například nové pilotní projekty sekundární prevence, které se týkají diabetiků, novorozeneckého screeningu, prevence osteoporotických zlomenin nebo chronické obstrukční plicní choroby. V oblasti nádorových onemocnění si NKC klade za cíl především inovovat a zefektivnit již běžící projekty a zavést projekty nové:

- a) Optimalizace programu screeningu kolorektálního karcinomu – pilotní projekt navazuje na stávající program využívající imunochemický test na okultní krvácení do stolice a primární screeningovou kolonoskopii. Pilotní projekt má za úkol ověřit realizovatelnost a efektivitu plošného zavedení jednotného validovaného kvantitativního imunochemického testu na okultní krvácení do stolice, včetně jeho možné distribuce prostřednictvím poštovních služeb.
- b) Optimalizace programu screeningu karcinomu děložního hrdla zavedením detekce genomu lidského papillomaviru pomocí samoodběrových sad u žen dlouhodobě se neúčastnících stávajícího screeningu – příčinou téměř všech případů karcinomu děložního hrdla je infekce rizikovým (onkogenním) typem lidského papillomaviru (HPV). V současnosti nejpoužívanější metodou diagnostiky karcinomu děložního hrdla je cytologické vyšetření buněk ze stěru děložního hrdla, který se provádí v rámci preventivního gynekologického vyšetření jedenkrát ročně. Projekt si klade za cíl dále zvýšit pokrytí a efektivitu screeningu karcinomu děložního hrdla zavedením metody průkazu DNA HPV viru odebraného prostřednictvím samoodběrové sady, a to u žen starších 50 let dlouhodobě se neúčastnících stávajícího screeningu.
- c) Program časného záchytu karcinomu prostaty u populace mužů v dispenzární péči po onkologických onemocněních - karcinom prostaty je druhým nejčastějším nádorovým onemocněním mužů. Onemocnění zpočátku probíhá bez příznaků a léčba zahájená v tomto období dává muži až stoprocentní šanci na úplné vyléčení. Karcinom prostaty je možné včas odhalit prostřednictvím vyšetření krevního séra na prostatický specifický antigen (PSA). Pilotní projekt bude zaměřen na muže, kteří již prodělali jiné nádorové onemocnění a jsou v dispenzární péči. Pro pilotní projekt jsou snadno oslovitelnou skupinou, kterou lze vyšetřit bez nutnosti jejich cíleného zvaní.
- d) Zvýšení efektivity adresného zvaní občanů k programům screeningu karcinomu tlustého střeva a konečníku, prsu a děložního hrdla - v současnosti jsou v ČR implementovány tři organizované screeningové programy, které využívají systém adresného zvaní organizovaného zdravotními pojišťovnami (screening karcinomu prsu, karcinomu tlustého střeva a konečníku a karcinomu děložního hrdla). Systém adresného zvaní je primárně zaměřen na skupiny občanů, kteří se z různých důvodů preventivních vyšetření v posledních letech neúčastnili. Přes nesporné úspěchy projektu adresného zvaní, který v ČR probíhá od roku 2014, je nutné dále podporovat aktivní

participaci občanů v preventivních zdravotnických programech. Pilotní projekt ověří účinnost navržených aktivit vedoucích ke zvýšení efektivity adresného zvaní ke screeningovým programům aktualizací, optimalizací a následnou verifikací metodik adresného zvaní občanů.

Diskuze vedené nad problematikou screeningových programů a programů časného zachytu jsou důležitým krokem k jejich posilování a zdokonalování, k dosažení jejich co možná nejvyšší účinnosti i nákladové efektivity. Je třeba je vést nejen na lokální, ale také na mezinárodní úrovni a využívat zahraniční zkušenosti v oblasti časně diagnostiky závažných onemocnění. I o to se NKC pokusilo prostřednictvím organizace mezinárodní konference *European Digestive Cancer Days* (více informací včetně konferenčních prezentací na stránkách konference <http://www.cancer-days.eu/>), která se konala 26. – 27. září 2017 v Praze a české konference PreVOn (viz <http://prevon.uzis.cz/>), jež této mezinárodní konferenci předcházela.

Společnou snahou mnoha českých institucí, mezi něž patří ministerstva, zdravotní pojišťovny, neziskové organizace včetně Ligy proti rakovině, patientské organizace a další, je snížit výskyt zhoubných nádorů a zachytit je včas. Věřme, že současné snahy NKC zaměřené na zvýšení efektivity screeningových programů se v součinnosti s dalšími institucemi ještě více pozitivně odrazí na zdraví české populace. Prevence a preventivní přístup jsou důležitou zbraní, kterou v boji proti nádorovým i jiným onemocněním máme. Je zároveň prvořadým úkolem každého z nás mít o ni trvalý zájem a účastnit se jí i každý sám za sebe.